

Środki ochrony świadka w polskim procesie karnym

dr Robert Netczuk
Katedra Prawa Karnego Procesowego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Świadek a proces kształtowania się materiału dowodowego

Problematyka zapewnienia ochrony świadków w procesie karnym jest zagadnieniem o szczególnej doniosłości z uwagi na dominującą rolę świadków w procesie kształtowania się materiału dowodowego. **Osobowe źródła dowodowe dostarczają bowiem blisko 90% informacji będących podstawą faktyczną wydawanych decyzji procesowych**¹. Paradoksalnie, to najczęściej wykorzystywane źródło dowodowe jest jednocześnie najmniej wiarogodne. Cechą osobowych źródeł dowodowych jest bowiem podatność na zmiany utrwalonych śladów pamięciowych zaobserwowanych wydarzeń.

Ślad pamięciowy (*engram*) składa się z warstwy emocjonalnej i treści gnostycznej. Na proces zapamiętywania przebiegu zdarzenia będącego przedmiotem zeznań ma zatem wpływ wykształcenie, poziom intelektualny, ale również emocjonalność świadka (podatność na sugestie, strach itp.). Dlatego też polski proces karny tak silny **nacisk kładzie na zapewnienie bezpośredniego kontaktu organów procesowych ze świadkiem** podczas zeznawania.

Z uwagi na dominującą w polskim procesie karnym zasadę prawdy materialnej organy orzekające w przedmiocie odpowiedzialności karnej dążą przede wszystkim

¹ T. Hanusek, *Kryminalistyka. Poradnik detektywa*, Katowice 1993, s. 51

do bezpośredniego kontaktu z przeprowadzonymi dowodami na rozprawie (art. 410 K.p.k.)². Obowiązek bezpośredniego przesłuchania świadka na rozprawie wynika także z przepisów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. W art. 6 ust. 3 lit. d Konwencja jako jedno z minimalnych wymagań wynikających z prawa do obrony wymienia prawo oskarżonego do udziału w przesłuchaniu świadka. Prawo do udziału w przesłuchaniu świadków oskarżenia co do zasady obejmuje **prawo do zadawania pytań oraz uzyskania na nie odpowiedzi**³.

Obowiązek świadka – przybycie na wezwanie

Świadkiem w znaczeniu materialnym jest osoba, która posiada informacje mające znaczenie dla rozstrzygnięcia o przedmiocie postępowania karnego. Natomiast w znaczeniu formalnym (procesowym) **świadkiem jest osoba, która w tym charakterze została wezwana** do siedziby organu procesowego. Z tego też względu sytuację prawną świadka w polskim procesie karnym określają głównie ciążące na nim obowiązki.

Jednym z pierwszych jest **obowiązek świadka przybycia na wezwanie** organu procesowego. Jest to obowiązek mający charakter obowiązku prawnego (art. 177 § 1 K.p.k.). Obowiązek ten powstaje z chwilą skutecznego doręczenia świadkowi decyzji organu procesowego o wezwaniu w charakterze świadka. Postanowienie o powołaniu dowodu w postaci zeznań świadka jest postanowieniem niezaskarżalnym.

Jego realizacja jest wymuszana przez możliwość wymierzenia kary porządkowej (do 10 000 zł) oraz zarządzenia zatrzymania i przymusowego doprowadzenia świadka do czynności procesowej przeprowadzanej z jego udziałem, tymczasowego aresztowania na okres 30 dni celem zapewnienia udziału świadka w czynności

² S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2008, s. 269

³ M. Płachta, *Świadek anonimowy w świetle orzecznictwa strasburskiego*, „Przełęcz Sądowy” 1998, nr 11–12, s. 39

postępowania, względnie obciążenia dodatkowymi kosztami postępowania karnego (art. 289 § 1 K.p.k.)⁴. Organ procesowy powinien jednak wezwać świadka w sposób, który pozwoli mu zapoznać się z istotą czynności w której weźmie udział. Obowiązkiem organu procesowego jest też wyznaczenie terminu czynności tak, aby przybycie nie wywoływało zakłóceń dla życia osobistego świadka oraz jego pracy zarobkowej.

Wezwanie powinno zatem wskazywać charakter, w jakim dana osoba jest wzywana do udziału w postępowaniu, oraz zawierać pouczenie o skutkach niepodporządkowania się obowiązkowi. **Wezwanie uznaje się za skutecznie doręczone w sytuacji, gdy świadek potwierdzi swoim czytelnym własnoręcznym podpisem zawierającym imię i nazwisko odbiór pisma** (art. 130 K.p.k.). W razie chwilowej nieobecności adresata w jego mieszkaniu pismo doręcza się dorosłemu domownikowi lub – w razie nieobecności domowników – administratorowi domu, dozorczy lub sołtysowi, jeżeli podejmują się doręczyć pismo adresatowi (art. 132 § 2 K.p.k.). Pismo może być także doręczone za pośrednictwem telefaksu lub poczty elektronicznej (art. 132 § 3 K.p.k.). A w przypadkach niecierpiących zwłoki świadek może być wezwany telefonicznie lub w inny sposób stosownie do okoliczności, z pozostawieniem w aktach sprawy odpisu nadanego komunikatu wraz z podpisem jego nadawcy (art. 137 K.p.k.).

Jeżeli doręczenia nie można dokonać w wyżej opisany sposób, pismo przesłane pocztą pozostawia się w najbliższej placówce pocztowej operatora publicznego, a przesłane w inny sposób – w najbliższej jednostce policji lub wskazanym urzędzie gminy (art. 133 § 1 K.p.k.) z pouczeniem, że należy je odebrać w terminie 7 dni. W razie bezskutecznego upływu tego terminu, czynność zawiadomienia należy powtórzyć jeszcze raz (art. 133 § 2 K.p.k.). **W razie odmowy przyjęcia pisma lub odmowy albo niemożności pokwitowania odbioru przez adresata doręczający sporządza odpowiednią wzmiankę na zwrotnym pokwitowaniu odbioru, co**

⁴ A. Marek, S. Waltoś, *Podstawy prawa i procesu karnego*, Warszawa 2008, s. 217

uważa się za skuteczne doręczenie pisma (doręczenie konkludentne). Pismo uważa się za doręczone także w przypadku, gdy przebywająca za granicą osoba nie będąca stroną, nie poda adresu dla doręczeń w kraju. W takim wypadku pismo uważa się za doręczone po wysłaniu do na ostatni znany w kraju adres lub w przypadku jego braku po załączeniu do akt (art. 138 K.p.k.). Domniemanie doręczenia pisma przyjmuje się także wobec strony, która nie podając nowego miejsca zamieszkania, zmienia adres lub miejsce pobytu (art. 139 § 1 K.p.k.).

Przyjęte przez polskiego ustawodawcę domniemania powodują, iż mimo braku osobistego potwierdzenia skuteczności odbioru własnoręcznym podpisem, **niestawiennictwo może skutkować wymierzeniem kary** porządkowej, zarządzeniem zatrzymania i przymusowego doprowadzenia świadka (art. 285 § 1 i § 2 K.p.k.). Karę wymierza sąd, przed którym prowadzona jest rozprawa, a w postępowaniu przygotowawczym, na wniosek prokuratora, sąd rejonowy w okręgu, w którym prowadzi się postępowanie (art. 285 § 1 a K.p.k.). Sąd uchyla karę na wniosek ukaranego, jeżeli ten dostatecznie usprawiedliwi swoje niestawiennictwo lub samowolne oddalenie się (art. 286 K.p.k.). W usprawiedliwieniu należy zatem wskazać okoliczności, które wykażą, iż niepodporządkowanie się nałożonemu przez organ procesowy obowiązkowi wynikało z nieprawidłowości samego doręczenia, które uniemożliwiło świadkowi zapoznanie się z nim, albo wykazanie, że niestawiennictwo nastąpiło z przyczyn niezawinionych przez świadka.

Przesłuchanie przez sędziego delegowanego lub przy użyciu urządzeń technicznych

Decyzja w przedmiocie dopuszczenia dowodu jest niezaskarżalna. Jednakże osoba wezwana w charakterze świadka, jako podmiot bezpośrednio dotknięty wynikającymi stąd obowiązkami, może wnioskować o przesłuchanie go w ramach pomocy prawnej lub przez sędziego delegowanego. **Świadek, który z powodu choroby, kalectwa lub innej nie dającej się usunąć przeszkody nie może się stawić na wezwanie, może domagać się przesłuchania w miejscu swojego pobytu** (art. 177 § 2 K.p.k.). Sąd na rozprawie może także zlecić przesłuchanie świadka sędziemu

wyznaczonemu ze swego składu (sędzia delegowany) lub sądowi wezwanemu do dokonania czynności w ramach pomocy prawnej, jeżeli świadek nie stawił się na rozprawę z przyczyn zbyt trudnych do usunięcia. W takim wypadku czynność przesłuchania przeprowadza sędzia delegowany w miejscu zamieszkania świadka lub sąd wezwany w okręgu, w którym świadek przebywa (art. 396 § 2 K.p.k.).

Przesłuchanie świadka może także nastąpić przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie tej czynności na odległość (art. 177 § 1a K.p.k.). Użyte środki techniczne muszą zapewniać bezpośredni kontakt głosowy świadka z organem prowadzącym postępowanie oraz innymi uczestnikami postępowania (stronami). Przesłuchanie powinno się odbywać nie tylko w sposób umożliwiający bezpośredni kontakt głosowy uczestników postępowania ze świadkiem, ale również przekaz obrazu z przebiegu przesłuchania⁵.

Przesłuchanie na odległość za pomocą środków technicznych może nastąpić jedynie wtedy, gdy bezpośrednio przesłuchanie świadka na rozprawie nie jest możliwe z uwagi na odległość dzielącą organ procesowy i świadka. Nie może więc mieć miejsca wówczas, gdy istnieje obawa powstania zagrożenia dla dóbr prawnie chronionych świadka, gdyż temu służy instytucja świadka anonimowego. Co do zasady, decyzję o przyjętej formie przesłuchania sąd podejmuje samodzielnie. Nic nie stoi jednak na przeszkodzie, aby z odpowiednim wnioskiem zwrócił się sam świadek, wskazując na pojawiające się utrudnienia w osobistym stawiennictwie na rozprawie (art. 9 § 2 K.p.k.).

Jeżeli przesłuchanie za pomocą środków technicznych ma się odbyć w stadium postępowania rozpoznawczego (sądowego), czynność przeprowadza sędzia delegowany lub sędzia wezwany do udzielenia pomocy prawnej. Podobnie jednak jak w przypadku wcześniejszym, w czynności tej mają prawo wziąć udział strony, obrońcy i pełnomocnicy stron. Oskarżonego pozbawionego wolności sprowadza się tylko wtedy, gdy sąd uzna to za konieczne (art. 396 § 3 K.p.k.). Przepis art. 177 § 3

⁵⁵ P. Hofmański, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do artykułów 1–296*, Warszawa 2007, s. 811

K.p.k. nie rozstrzyga, kto może brać udział w przesłuchaniu na odległość. Mając jednak na uwadze wyjątkowość regulacji z art. 184 K.p.k., należy przyjąć, iż uczestnikiem czynności przesłuchania na odległość mogą być także strony (a więc oskarżony i jego obrońca oraz oskarżyciel). **Oskarżony i jego obrońca mają zatem prawo brać udział w przesłuchaniu świadka na odległość**, będąc obecni w miejscu składania zeznań. Odmowa dopuszczenia oskarżonego do bezpośredniego udziału w czynności przesłuchania powinna mieć zatem charakter wyjątkowy i może nastąpić jedynie w sytuacji opisanej w art. 390 § 2 K.p.k., czyli z uwagi na obawę, iż obecność oskarżonego będzie wpływać na świadka krępująco.

Obowiązek świadka – pozostawanie do dyspozycji

Kolejnym z obowiązków świadka jest pozostawanie do dyspozycji organu procesowego. Jest to także obowiązek mający charakter prawny. Samowolne oddalenie się świadka z miejsca czynności procesowej jest sankcjonowane karą porządkową (art. 285 § 1 K.p.k.). Świadek jest zatem zobowiązany do uczestniczenia w czynnościach procesowych tak długo, aż organ prowadzący czynność zezwoli mu na wydalenie się. Realizacja tego obowiązku również jest wymuszana możliwością orzeczenia kary porządkowej do 10 000 zł (art. 285 § 1 K.p.k.).

Obowiązek świadka pokrzywdzonego – poddanie się oględzinom i badaniom

Z obowiązkiem pozostawania do dyspozycji organu procesowego koresponduje obowiązek świadka pokrzywdzonego poddania się oględzinom i badaniom nie połączonym z zabiegiem chirurgicznym lub obserwacją w zakładzie leczniczym (art. 192 § 2 K.p.k.). **Obowiązek ten ma charakter bezwzględny, gdyż od stanu**

zdrowia pokrzywdzonego zależy karalność czynu⁶. Ulega on jednak wyłączeniu wobec pokrzywdzonych – świadków, którzy skorzystali z prawa do odmowy składania zeznań (art. 182 K.p.k.) lub zostali z nich zwolnieni (art. 185 K.p.k.).

W pozostałych przypadkach świadek nie ma obowiązku poddawać się oględzinom i badaniom dla celów dowodowych (art. 192 § 4 K.p.k.). Dążąc bowiem do ograniczania dolegliwości procesowych związanych z udziałem świadka w postępowaniu karnym, ustawodawca ogranicza możliwości przeprowadzania badań świadka celem stwierdzenia jego wiarygodności. **Zamiast badań jedyną formą ustalenia zakresu wiarygodności** składanych zeznań i oddzielenia subiektywnych informacji od ich zakłóceń wynikających z indywidualnych cech psychicznych świadka **jest jego bezpośrednie przesłuchanie przez sąd**. Przy ewentualnych wątpliwościach co do stanu zdrowia psychicznego świadka, jego stanu rozwoju umysłowego, zdolności postrzegania czy odtwarzania przez niego spostrzeżeń, sąd lub prokurator mogą zarządzić przesłuchanie świadka z udziałem biegłego lekarza lub biegłego psychologa (art. 192 § 2 K.p.k.).

Obowiązek świadka – złożenie przyrzeczenia

Trzecim z obowiązków jest obowiązek złożenia przyrzeczenia. Obowiązek ten, w przeciwieństwie do pozostałych, dotyczy jedynie zeznawania w ramach czynności dokonywanych pod kierownictwem sądu. **Przyrzeczenie może odebrać jedynie sąd lub wyznaczony sędzia** (art. 187 § 1 K.p.k.). Ograniczenie obowiązku przyrzeczenia tylko do czynności prowadzonych z udziałem sądu skutkuje możliwością odbioru przyrzeczenia od świadka również w toku postępowania przygotowawczego. Taka sytuacja miałaby więc miejsce w przypadku obligatoryjnego przesłuchania przez sąd małoletniego pokrzywdzonego w ramach

⁶ K. Dudka, *Skuteczność instrumentów ochrony praw pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym w świetle badań empirycznych*, Lublin 2006, s. 53

art. 185a K.p.k. oraz 185b K.p.k.⁷, a także w ramach czynności sądowych postępowania przygotowawczego zawnioskowanych przez stronę.

Przyrzeczenia nie odbiera się co do zasady od osób, które z uwagi na wiek (do 17. roku życia) lub poziom rozwoju umysłowego nie zdają sobie sprawy z treści przyrzeczenia. Od obowiązku odebrania przyrzeczenia odstępuje się również wobec osób karanych uprzednio za fałszywe zeznania. Przyrzeczenia nie odbiera się także od świadka będącego osobą podejrzaną (a więc przed przedstawieniem mu zarzutów) o popełnienie przestępstwa będącego przedmiotem postępowania lub pozostającego w ścisłym związku z czynem stanowiącym przedmiot postępowania albo gdy został za to przestępstwo prawomocnie skazany (art. 189 pkt. 3 K.p.k.).

Z ograniczeniem obowiązku odbierania przyrzeczenia w tym ostatnim przypadku koresponduje **prawo świadka do odmowy składania zeznań** w sytuacji, gdy w innej toczącej się sprawie jest oskarżony o współudział w przestępstwie objętym postępowaniem karnym (art. 182 § 3 K.p.k.). Obawa przed odpowiedzialnością świadka lub osoby dla niego najbliższej jest także przesłanką uchylenia się od odpowiedzi na pytanie, jeżeli mogłoby ono narazić świadka lub osobę dla niego najbliższą na odpowiedzialność karną (art. 183 § 1 K.p.k.). Fakultatywnie od odebrania przyrzeczenia od świadków sąd może odstąpić, gdy nie sprzeciwiają się temu strony (art. 187 § 3 K.p.k.).

Obowiązek świadka – zeznawanie

Kolejnym z obowiązków jest obowiązek zeznawania. Obowiązek zeznawania obejmuje obowiązek mówienia o wszystkim, co jest w danej sprawie świadkowi wiadome. Jego realizacja musi przybrać postać **ustnych oświadczeń wiedzy składanych przed organem procesowym**. Obecnie obowiązujący K.p.k. nie przewiduje wyjątku od tej zasady, w odróżnieniu od sposobu składania wyjaśnień

⁷ V. Kwiatkowska-Darul, *Przesłuchanie małoletniego świadka w polskim procesie karnym*, Toruń 2007, s. 193

przez oskarżonego, który zgodnie z art. 176 K.p.k. jest uprawniony do spisania ich treści, co stanowi załącznik do protokołu przesłuchania. Świadek natomiast takiej możliwości nie ma i organ procesowy nie może dopuścić, aby mógł on odczytać treść uprzednio przygotowanego oświadczenia. Jednakże w wyjątkowych przypadkach, gdy świadek z uwagi na wiek nie jest w stanie w pełni odtworzyć zapamiętanych faktów, wydaje się być dopuszczalnym, by w ograniczonym zakresie posiłkował się notatkami.

Świadek w przeciwieństwie do oskarżonego (podejrzanego) **jest zobowiązany do mówienia prawdy**. Obowiązek ten ma charakter prawny, gdyż jego niedopełnienie jest zagrożone sankcją karną⁸. Zeznanie nieprawdy w postępowaniu karnym lub w innym postępowaniu prowadzonym na podstawie ustawy skutkuje narażeniem się na karę pozbawienia wolności do lat 3 (art. 233 § 1 K.k.). Aby jednak świadek nie zeznawał w sytuacji, gdy naraziłoby to jego albo jego najbliższych na odpowiedzialność karną, ustawa przewiduje **prawo odmowy zeznań** (art. 182 K.p.k.). Uprawnienie to obejmuje także prawo do odmowy odpowiedzi na pytanie, jeżeli jej udzielenie mogłoby narazić świadka lub osobę dla niego najbliższą na odpowiedzialność karną za przestępstwo lub przestępstwo skarbowe (art. 183 § 1 K.p.k.). Ustawodawca przyjął bowiem, iż nie można wymagać od świadka mówienia prawdy w sytuacji, gdy wiązałoby się to z obawą narażenia się na odpowiedzialność karną lub narażenia na nią osób najbliższych. Biorąc pod uwagę występujący konflikt interesów i obawę zmniejszonej wiarygodności składanych zeznań, przyjęto więc, by świadek, nie chcąc dokonywać wyboru pomiędzy interesem wymiaru sprawiedliwości a interesem indywidualnym, miał prawo odmowy składania zeznań lub udzielenia odpowiedzi na pytanie. Zwolnienie z obowiązku składania zeznań lub odpowiedzi na pytanie może pojawić się także wobec świadka, który pozostaje z oskarżonym w szczególnie bliskim stosunku osobistym (art. 185 K.p.k.).

⁸ Z. Świda, R. Ponikowski, W. Posnow, *Postępowanie karne. Część ogólna*, Warszawa 2008, s. 322

O przysługujących uprawnieniach organ prowadzący czynność przesłuchania jest zobowiązany pouczyć świadka. **Jeżeli bowiem świadek, nie wiedząc o prawie odmowy składania zeznań lub odpowiedzi na pytanie, złoży fałszywe zeznanie z obawy przed odpowiedzialnością karną** grożącą jemu samemu lub jego najbliższemu, **ustawodawca przewiduje wyłączenie karalności takiego czynu** (art. 233 § 3 K.k.). W takim wypadku świadek popełnia przestępstwo w znaczeniu materialnym, natomiast ustawodawca, uznając za moralnie uzasadnioną motywację świadka, zdecydował się na wyłączenie karalności.

Zasady obowiązujące organy procesowe

Podczas przesłuchania świadka organy procesowe są zobowiązane do przestrzegania czterech zasad:

- porządku przesłuchania (art. 171 § 1 K.p.k.),
- swobody wypowiedzi (art. 171 § 1 K.p.k.),
- zakazu substytuowania zeznań świadka treścią pism, zapisków i notatek urzędowych (art. 174 K.p.k.),
- zakazu zadawania pytań sugerujących odpowiedź (art. 171 § 4 K.p.k.).

Zasada porządku przesłuchania wiąże się z przyjętą strukturą czynności. Taktyka czynności przesłuchania zakłada podział na fazy w zależności od tego, czy mamy do czynienia z przesłuchaniem świadka w postępowaniu przygotowawczym, czy sądowym:

Postępowanie przygotowawcze	Postępowanie rozpoznawcze
faza wstępna	faza swobodnej relacji
faza spontanicznych oświadczeń wiedzy	faza odpowiedzi na pytania
faza pytań kontrolnych	

faza końcowa	
--------------	--

Faza wstępna obejmuje ustalenie przez organ procesowy tożsamości świadka, jego stosunku do stron oraz pouczenie go o przysługujących mu uprawnieniach i ciążących na nim obowiązkach, w tym pouczenie o grożącej mu odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych zeznań (art. 191 § 1 i § 2 K.p.k.)⁹. **Faza spontanicznych oświadczeń wiedzy** obejmuje swobodne zeznania świadka o wszystkim, co wie w danej sprawie. W ramach **trzeciej fazy** przesłuchania sąd i pozostali uczestnicy postępowania zadają świadkowi pytania zmierzające do wyjaśnienia pojawiających się w zeznaniach sprzeczności lub okoliczności, które świadek w swoich zeznaniach pominął. Na tym etapie organ kierujący czynnością przesłuchania może także zarządzić odczytanie protokołów zeznań złożonych wcześniej w postępowaniu przygotowawczym w tej lub w innej sprawie. Po ich odczytaniu sąd wzywa do wypowiedzenia się świadka w sprawie pojawiających się w zeznaniach rozbieżności¹⁰. **Faza końcowa** polega na odczytaniu protokołu złożonych zeznań i zapytaniu świadka czy wnosi o sprostowanie lub uzupełnienie spisanego protokołu.

Na etapie postępowania jurysdykcyjnego przesłuchanie świadka eliminuje pierwszą i czwartą fazę przesłuchania. Nadto, z uwagi na rozszerzone obowiązywanie zasady kontradykcyjności i jawności postępowania sądowego, znacznej rozbudowie może ulec faza zadawania pytań kontrolnych. Zgodnie z treścią art. 171 § 2 K.p.k. prawo zadawania pytań mają oprócz organu przesłuchującego również strony, obrońcy, pełnomocnicy, biegli oraz podmiot odpowiedzialności posiłkowej z art. 416 K.p.k. Co do zasady, pytanie organ procesowy zadaje bezpośrednio przesłuchiwanemu, jednakże w niektórych wypadkach (np. przesłuchanie dzieci lub osoby nie władającej

⁹ E. Gruza, *Uzyskiwanie osobowych środków dowodowych*, [w:] *Kryminalistyka, czyli rzecz o metodach śledczych*, Warszawa 2008, s. 110

¹⁰ M. Ciosek, *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Warszawa 2003, s. 93

językiem czynności sądowych) pytania mogą być zadawane za pośrednictwem biegłego psychologa, przedstawiciela ustawowego lub tłumacza.

Zasada swobody wypowiedzi wyrażona jest przez dyrektywę zakazującą stosowania wobec przesłuchiwanego przymusu lub groźby bezprawnej (art. 171 § 5 pkt. 1 K.p.k.). Przez stosowanie przymusu rozumie się zarówno siłę fizyczną polegającą na zadawaniu bólu wymuszającego składanie zeznań określonej treści, jak również stosowanie presji psychicznej (długotrwałe przesłuchiwanie). Zakazane jest także stosowanie hipnozy albo środków chemicznych lub technicznych wpływających na procesy psychiczne osoby przesłuchiwanej albo mających na celu kontrolę nieświadomych reakcji jej organizmu w związku z przesłuchaniem (art. 171 § 5 pkt. 2 K.p.k.).

Zeznania świadka złożone w warunkach wyłączających swobodę wypowiedzi nie mogą stanowić dowodu (art. 171 § 7 K.p.k.). O wyłączeniu takiego dowodu decyduje ostatecznie organ orzekający w sprawie. Nie jest jednak wymagane, aby złożenie zeznań w warunkach wyłączających swobodę wypowiedzi zostało udowodnione. Wystarczy samo uprawdopodobnienie, że przyjęty sposób przesłuchania lub warunki, w jakich zostało przeprowadzone, wyłączały możliwość swobodnego wypowiedzenia się przesłuchiwanego. W dotychczasowym orzecznictwie za okoliczności wyłączające swobodę wypowiedzi uznano wielokrotność przesłuchań przy jednoczesnym złym samopoczuciu i zmęczeniu przesłuchiwanym¹¹.

Wypowiedzi złożone w warunkach wyłączających swobodę nie mogą stanowić podstawy wydawanych rozstrzygnięć. Podstawą ustaleń faktycznych nie mogą być także fragmenty zeznań uzyskane wbrew zakazowi zadawania pytań sugerujących odpowiedź. Takie pytania przewodniczący składu sądu uchyla na podstawie art. 370 § 4 K.p.k. Decyzję o uchyleniu pytania organ prowadzący rozprawę

¹¹ Wyrok SN z dnia 27 lipca 1981 roku, sygn. akt. IV KR 138/82

podejmuje samodzielnie, ale nic nie stoi na przeszkodzie, aby uczestnicy przesłuchania sami składali wnioski o uchylenie danego pytania.

Opisana taktyka przesłuchania ulega modyfikacjom w zależności od występujących w sprawie okoliczności. Polska procedura karna przewiduje bowiem pewne **szczególne typy przesłuchań świadka**:

- przesłuchanie świadka małoletniego (art. 185a K.p.k. i 185b K.p.k.),
- przesłuchanie świadka w podeszłym wieku,
- przesłuchanie świadka o ograniczonej poczytalności,
- przesłuchanie świadka anonimowego (art. 184 K.p.k.),
- przesłuchanie z okazaniem (art. 173 K.p.k.),
- przesłuchanie z konfrontacją (art. 172 K.p.k.),
- przesłuchanie świadka połączone z przeprowadzeniem oględzin miejsca zdarzenia (wizja lokalna).

Na gruncie **przesłuchania świadka – ofiary handlu ludźmi** taktyka przeprowadzania przesłuchania jest dodatkowo wzbogacana wskazówkami metodologicznymi wynikającymi ze szkoleń prowadzonych przez funkcjonariuszy FBI¹². Taktyka przeprowadzenia tzw. **przesłuchania poznawczego** zakłada procedurę składającą się z 4 faz przesłuchania:

1. nawiązanie kontaktu interpersonalnego ze świadkiem (personalizacja przesłuchania),
2. otwarta narracja,
3. przywracanie kontekstu zdarzenia,
4. technika innej perspektywy.

Zgodnie z założeniami taktycznymi, w przesłuchaniu poznawczym znaczną rolę odgrywa wytworzenie pomiędzy prowadzącym przesłuchanie a przesłuchiwanym

¹² A. Choromańska, *Ofiara handlu ludźmi a przesłuchanie metodą FBI*, „Przegląd Policyjny” 2009, nr 3, s. 59–66

wrażenia wzajemnej życzliwości i empatii¹³. Prowadzący przesłuchanie funkcjonariusz ma więc obowiązek stworzenia u świadka **wrażenia szacunku oraz życzliwości**. Szczególny nacisk jest kładziony na konieczność zapewnienia odpowiednich warunków lokalowych oraz wytworzenie u świadka przekonania, iż jest podmiotem czynności, a nie jedynie źródłem informacji.

Po złożeniu spontanicznej wypowiedzi (otwarta narracja) przesłuchujący dąży do przywrócenia u przesłuchiwanego **kontekstu wydarzenia**. W ramach tej fazy funkcjonariusz dąży do wytworzenia u przesłuchiwanego wrażenia „podróży w czasie”. W ten sposób świadek „wraca”, do chwili, w której miało miejsce zdarzenie będące przedmiotem przesłuchania. Pozwala mu to przypomnieć sobie kontekst sytuacyjny wydarzenia i lepiej odtworzyć szczegóły, o których zapomniał w fazie spontanicznego składania zeznań.

Ostatnia faza polega na próbie **oderwania świadka od swojej roli w zdarzeniu**, będącego przedmiotem zeznań. W tej fazie ma więc wczuć się w rolę osoby obserwującej zdarzenie niejako „z zewnątrz”. Dzięki zmianie perspektywy istnieje możliwość, iż jego pamięć wywoła zachowane ślady pamięciowe, które do tej pory nie mogły ulec odtworzeniu.

Uprawnienia świadka

Pierwotnie problem ochrony świadków nie występował w polskim procesie karnym. Z uwagi jednak na wzrastający poziom zagrożenia ze strony przestępców, przeciwko którym zeznają świadkowie, polski proces karny wprowadził **szereg rozwiązań zapewniających ochronę świadkom** przed zagrożeniami godzącymi w życie, zdrowie, wolność i mienie ich lub osób dla nich najbliższych¹⁴.

¹³ Tamże, s. 62

¹⁴ K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2008, s. 337

Jednym z pierwszych uprawnień świadka mających na celu zmniejszenie dolegliwości ciążyących na nim obowiązków procesowych jest **prawo do zwrotu kosztów stawiennictwa** do czynności.

Kolejnym z uprawnień jest **prawo do ochrony** świadka **przed działaniami** uczestników postępowania **godzącymi w cześć i poczucie godności osobistej świadka**. Organ kierujący czynnością przesłuchania na żądanie świadka postanawia o wyłączeniu jawności rozprawy, jeżeli treść zeznań świadka mogłaby narazić jego lub osobę dla niego najbliższą na hańbę (art. 183 § 2 K.p.k.). Wyłączenie jawności następuje tu z uwagi na możliwość ujawnienia okoliczności drastycznych, dotyczących spraw osobistych świadka lub jego życia intymnego. Wydane postanowienie jest niezaskarżalne. Przewodniczący zarządzeniem może również uchylić pytanie, na które udzielenie odpowiedzi może narazić świadka na poczucie wstydu (art. 370 § 4 K.p.k.). Ze stosownym wnioskiem może się zwrócić także sam świadek.

Najistotniejszą grupą uprawnień świadka jest grupa uprawnień wynikających z potrzeby zapewnienia mu ochrony przed zemstą osób, przeciwko którym składa zeznania. Podstawowym uprawnieniem świadka mającym mu zagwarantować bezpieczeństwo jest **prawo do zastrzeżenia danych dotyczących jego miejsca zamieszkania** do wyłącznej wiadomości sądu lub prokuratora (art. 191 § 3 zd. 1 K.p.k.). Instytucja ta, nazywana także **małym świadkiem incognito**, przewidziana jest jako środek ochrony świadka lub osób dla niego najbliższych w sytuacji pojawiającej się obawy użycia przemocy lub groźby bezprawnej.

Decyzję o zastrzeżeniu danych adresowych podejmuje sam świadek. Może on zatem przy pierwszym przesłuchaniu przez funkcjonariuszy Policji odmówić podania adresu zamieszkania, poprzestając jedynie na podaniu adresu dla doręczeń. Po podaniu adresu zamieszkania prokuratorowi lub sądowi organy te nie mogą umieścić danych adresowych świadka w aktach sprawy. W przypadku gdy sam świadek nie odczuwa zagrożenia, lecz przesłuchujący go funkcjonariusz dostrzega, iż składanie zeznań może narazić świadka na powstanie zagrożeń wymienionych dóbr ze strony

oskarżonego, zgodnie z zasadą lojalności powinien powiadomić o tym świadka z własnej inicjatywy¹⁵.

Najbardziej skrajne z przyjmowanych środków ochrony świadka wiążą się z funkcjonowaniem dwóch instytucji – **świadka anonimowego** oraz **świadka koronnego**.

Świadek anonimowy

Instytucja świadka anonimowego znajduje swoje umocowanie w art. 184 K.p.k. Przepis ten przewiduje szczególną formę ochrony w postaci anonimizacji świadka w sytuacji, gdy zachodzi uzasadniona obawa niebezpieczeństwa dla życia, zdrowia, wolności albo mienia w znacznych rozmiarach – świadka lub osoby dla niego najbliższej (art. 184 § 1 K.p.k.)¹⁶. Decyzję o anonimizacji wydaje w postępowaniu przygotowawczym prokurator, a w postępowaniu sądowym – sąd. **Zakres przedmiotowy anonimizacji obejmuje wszelkie okoliczności umożliwiające identyfikację świadka**, w tym jego dane osobowe.

Opisany zakres anonimizacji był zmieniany wielokrotnie. Początkowo bowiem Kodeks postępowania karnego z 1969 roku przewidywał utajnienie wszelkich danych umożliwiających ustalenie tożsamości świadka (art. 164a § 1 d.K.p.k. z 1969 r.). Z kolei ustawa z 1997 roku Kodeks postępowania karnego ograniczyła zakres anonimizacji jedynie do danych osobowych¹⁷. Jednakże z chwilą wejścia w życie ustawy o ochronie danych osobowych definicja danych osobowych zawężyła to pojęcie jedynie do danych zawartych w zbiorach¹⁸. Ograniczenie powyższe

¹⁵ J. Łupiński, *Społeczny obowiązek zawiadomienia o przestępstwie*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 1, s. 129

¹⁶ K. Nizioł, *Przesłanki uzasadniające zastosowanie instytucji świadka incognito*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 10, s. 123

¹⁷ S. Wyciszczok, *Świadek incognito*, „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 1, s. 42

¹⁸ M. Kował, *Instytucja świadka anonimowego w świetle kodeksu postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 1999, nr 5, s. 113

powodowało, iż poza zakresem anonimizacji pozostawały zatem inne informacje (wygląd, brzmienie głosu), które nie mogły być skategoryzowane jako dane osobowe, ale były istotną wskazówką dla ustalenia przez oskarżonego tożsamości świadka. Dlatego ostatecznie obecnie brzmiący art. 184 K.p.k. określa, iż **utajnieniu podlegają wszelkie okoliczności umożliwiające ustalenie tożsamości świadka**, w tym dane osobowe, jeżeli nie mają one znaczenia dla rozstrzygnięcia o sprawie¹⁹.

W razie wydania postanowienia określonego w § 1, okoliczności, o których mowa w tym przepisie, pozostają wyłącznie do wiadomości sądu i prokuratora, a gdy zachodzi konieczność – również funkcjonariusza Policji prowadzącego postępowanie (art. 184 § 2 K.p.k.).

Postanowienie w przedmiocie anonimizacji jest zaskarżalne w terminie 3 dni. Prawo wniesienia zażalenia przysługuje jedynie oskarżonemu i świadkowi, którego decyzja dotyczy. Postępowanie zażaleniowe toczy się bez udziału stron, przed sądem właściwym do rozpoznania sprawy (art. 184 § 5 K.p.k.). W razie uwzględnienia zażalenia protokół przesłuchania świadka podlega zniszczeniu (art. 184 § 6 K.p.k.).

Przesłuchanie świadka anonimowego przeprowadzane jest przez prokuratora lub sąd, z zachowaniem warunków uniemożliwiających ujawnienie tożsamości świadka (art. 184 § 3 K.p.k.). Przyjęty sposób przeprowadzenia przesłuchania może zatem polegać na wyborze jednego z **dwóch rozwiązań**. Pierwszym z nich jest **przesłuchanie świadka na rozprawie** z udziałem stron postępowania **przy zastosowaniu środków maskujących** (modulator głosu, składanie zeznań za parawanem). Drugi z przyjętych sposobów polega na **przesłuchaniu świadka przy użyciu urządzeń technicznych na odległość** (art. 184 § 4 K.p.k.)²⁰. W tym drugim przypadku przesłuchanie przeprowadza sąd lub sędzia delegowany.

Kwestią najistotniejszą na gruncie instytucji świadka anonimowego jest **problem pogodzenia anonimizacji z zasadami prawa do obrony oraz prawa oskarżonego**

¹⁹ P. Wiliński, *Świadek incognito w polskim procesie karnym*, Kraków 2003, s. 63–81

²⁰ R. Cisek, *Techniczne warunki przesłuchania świadka incognito*, „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 7–8, s. 147

do udziału w przesłuchaniu świadka²¹. Zasady te na gruncie instytucji świadka anonimowego ulegają znacznemu ograniczeniu²². Sąd bowiem zezwala świadkowi na udzielenie bądź udostępnienie odpowiedzi na pytania oskarżonego tylko w takim zakresie, w jakim nie doprowadzą one do dekonspiracji świadka²³.

Problemem o znaczeniu praktycznym jest ustalenie przez organ podejmujący decyzję o anonimizacji, czy udzielana ochrona przyniesie pożądany skutek. Bezpośredni świadkowie przestępstwa są bowiem z reguły znani oskarżonemu. Zadając więc pytania lub składając wnioski dowodowe oskarżony lub jego obrońca mogą w prosty sposób doprowadzić do obalenia anonimizacji. Organ procesowy nie może zatem oddalić wniosku dowodowego, przywołując przesłanki wymienione w art. 170 § 1 K.p.k. Zeznając zaś jawnie, świadek będzie zmuszony do dokładnego powtórzenia treści zeznań złożonych w warunkach anonimizacji, co automatycznie pozbawi sensu udzieloną mu ochronę²⁴. W tej sytuacji **organ procesowy** przy podejmowaniu decyzji o anonimizacji **powinien rozważyć, czy świadkiem ubiegającym się o anonimizację jest osoba, co do której można przypuszczać, iż nie jest ona znana oskarżonemu**. W praktyce więc stosowanie anonimizacji wobec pokrzywdzonego będzie bardzo ograniczone²⁵.

Oczywiście również sam świadek może, do czasu zamknięcia przewodu sądowego przed sądem pierwszej instancji, wystąpić z wnioskiem o uchylenie postanowienia

²¹ A. Wąsek, *Świadek anonimowy w rzetelnym procesie karnym*, [w:] *Kierunki i stan reformy prawa karnego*, Lublin 1995, s. 83

²² B. Gronowska, *Świadek anonimowy i świadek koronny – polskie rozwiązania prawne w kontekście europejskich standardów ochrony praw człowieka*, [w:] *Nowe prawo karne procesowe. Zagadnienia wybrane*, Poznań 1999, s. 257

²³ L.K. Paprzycki, *Świadek anonimowy – standard europejski a realia postępowania karnego*, „Palestra” 2002, nr 1–2, s. 18

²⁴ P. Wiliński, *Przesłuchanie świadka anonimowego z zachowaniem jawności*, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 11, s. 67–69

²⁵ A. Kołodziejczyk, *Pokrzywdzony w charakterze świadka anonimowego*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 1, s. 60

(art. 184 § 7 K.p.k.). W takim wypadku protokół przesłuchania świadka podlega ujawnieniu w całości. Postanowienie o anonimizacji podlega uchyleniu również w sytuacji, gdy okaże się, iż w chwili wydawania decyzji nie istniał stan zagrożenia dla dóbr wymienionych w § 1 lub gdy świadek złożył świadomie fałszywe zeznania albo nastąpiło jego ujawnienie²⁶.

Świadek koronny

Najdalej idącą formę ochrony bezpieczeństwa świadka przewiduje ustawa o świadku koronnym²⁷. Co do zasady, specyfika ochrony świadka koronnego i wiążące się z jej stosowaniem programu ochrony świadków wynika z faktu, iż **świadkiem jest podejrzany o współdziałanie w przestępstwie** popełnianym w zorganizowanej grupie przestępczej. Podejrzany staje się więc świadkiem, wobec którego wstrzymane zostaje ściganie karne, w zamian za obietnicę złożenie pełnych zeznań w procesie prowadzonym przeciwko osobom objętym przestępczym porozumieniem²⁸.

Postanowienie w przedmiocie dopuszczenia dowodu z zeznań świadka koronnego wydaje sąd okręgowy właściwy dla miejsca prowadzenia postępowania przygotowawczego, na wniosek prokuratora prowadzącego lub nadzorującego postępowanie przygotowawcze złożony po uzyskaniu zgody Prokuratora Generalnego (art. 5 ust. 1 u. o ś.k.). Przed wydaniem decyzji sąd bada, na podstawie danych zawartych we wniosku i materiałach zgromadzonych w sprawie, czy zachodzą przesłanki udzielenia statusu świadka koronnego, tzn. **czy odstąpienie od zasady legalizmu jest uzasadnione wagą czynu** (popełnienie przestępstwa w zorganizowanej grupie przestępczej), czy uzasadniają ją prognozowane korzyści procesowe (warunki określone w art. 1, 3 i 4 u. ś.k.).

²⁶ R. Baszuk, *Świadek incognito po trzech latach – refleksje obrońcy*, „Monitor Prawniczy” 1998, nr 9, s. 333

²⁷ Dz.U. 2007 r., Nr 36, poz. 232

²⁸ M. Blajerski, *Uwagi na temat przesłanek dopuszczenia dowodu z zeznań świadka koronnego*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 11–12, s. 70

Program ochrony świadka koronnego znajduje swoje normatywne umocowanie w treści art. 14 i nast. u. ś.k. Przesłankami uruchomienia programu ochrony jest **powstanie zagrożeń dla życia i zdrowia świadka lub osoby dla niego najbliższej w związku z realizacją obowiązku zeznawania**²⁹. Programem ochrony mogą być zatem objęci: małżonek świadka koronnego, jego zstępni i wstępni, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia (pasierb, ojczym, macocha) oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu.

Udzielana pomoc oprócz zapewnienia ochrony osobistej obejmuje także **pomoc w zakresie zmiany miejsca pobytu i zatrudnienia**.

Przyjętymi **środkami ochrony** mogą być:

- czasowa albo stała obecność policjantów w pobliżu osoby chronionej,
- czasowa obserwacja osoby chronionej i otoczenia, w którym przebywa,
- wskazywanie osobie chronionej bezpiecznego miejsca przebywania oraz czasu i sposobu przemieszczania się,
- określanie zakresu, warunków i sposobu kontaktowania się osoby chronionej z innymi osobami.

W szczególnie uzasadnionych wypadkach formą ochrony jest także wydanie dokumentów poświadczających nieprawdziwe dane osobowe, a także przeprowadzenie zabiegu chirurgicznego usuwającego charakterystyczne cechy wyglądu zewnętrznego lub operacji plastycznej (art. 14 ust. 1 u. ś.k.)³⁰.

W sytuacji braku możliwości zatrudnienia świadka koronnego lub osoby dla niego najbliższej może być im przyznana **pomoc finansowa**, w szczególności przeznaczona na pokrycie kosztów utrzymania (art. 14 ust. 2 u. ś.k.). Pomoc

²⁹ E. Kowalewska, *Wybrane problemy instytucji świadka koronnego*, „Przegląd Policyjny” 1997, nr 3, s. 35

³⁰ J. Zientek, *Okres utajnienia danych identyfikacyjnych świadka koronnego*, „Prokuratura i Prawo” 2001, nr 10, s. 146–147

finansowa może być także przyznana na pokrycie kosztów uzyskania świadczeń opieki zdrowotnej (art. 14 ust. 1b u. ś.k.).

Decyzję o zastosowaniu środków programu ochrony świadków podejmuje prokurator w **formie postanowienia** (art. 17 ust. 1 u. ś.k.). Postanowienie wydaje się na wniosek świadka koronnego lub z urzędu za jego zgodą (art. 17 ust. 3 u. ś.k.). Ochrony lub pomocy udziela się na czas oznaczony wskazany w postanowieniu prokuratora.

Organem właściwym do wykonywania postanowienia o zastosowanych środkach ochrony jest Komendant Główny Policji. Komendant Główny Policji na podstawie postanowienia prokuratorskiego wydaje zarządzenie, w którym określa formy ochrony lub pomocy odpowiednio do stopnia istniejących zagrożeń (art. 18 ust. 2 u. ś.k.). Oznacza to więc, iż w rzeczywistości **stosowane środki ochrony dobiera Komendant Główny Policji**. Komendant Główny Policji może także, odpowiednio do okoliczności, zmieniać stosowane środki ochrony lub pomocy, w tym wysokość przyznawanych świadczeń finansowych (art. 18 ust. 3 u. ś.k.)³¹.

Zastosowane środki ochrony oraz zalecenia wydawane osobie korzystającej z ochrony uzależnione są od stopnia i źródeł zagrożeń oraz informacji na temat kontaktów rodzinnych, towarzyskich i przestępczych, stanu majątkowego, stanu zdrowia oraz innych okoliczności istotnych dla wykonywania ochrony lub pomocy. Informacje te osoba chroniona ma obowiązek przekazać Komendantowi Głównemu Policji przed rozpoczęciem programu (§ 4 Rozporządzenie RM w sprawie udzielania ochrony i pomocy świadkom koronnym i innym uprawnionym osobom)³². Warunki i zasady udzielania ochrony lub pomocy za granicą może określić umowa międzynarodowa (art. 15 u. ś.k.).

³¹ T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz wraz z komentarzem do ustawy o świadku koronnym*, Kraków 2005 r., s. 1641.

³² Dz.U. 2006 r., Nr 201, poz. 1480

Przed udzieleniem ochrony lub pomocy oraz w trakcie jej udzielania można przeprowadzać **badania psychologiczne** osób obejmowanych ochroną lub pomocą, za ich pisemną zgodą (§ 5 Rozporządzenie RM w sprawie udzielania ochrony i pomocy świadkom koronnym i innym uprawnionym osobom).

Kontrola decyzji prokuratorskiej

Postanowienie o zastosowaniu środków ochrony jest zaskarżalne (art. 17 ust. 4 u. ś.k.) Ustawa nie precyzuje, kto jest podmiotem uprawnionym do kontroli decyzji prokuratorskich, ani jakie elementy decyzji mogą być objęte zakresem zaskarżenia. Sytuacja ta jest o tyle skomplikowana, że decyzja o stosowaniu programu ochrony nie ma charakteru jednolitego. Prokurator bowiem jest jedynie uprawniony do podejmowania decyzji o stosowaniu ochrony. Natomiast określenie środków i form ochrony następuje w wyniku decyzji Komendanta Głównego Policji.

Zasady uruchamiania kontroli decyzji prokuratorskiej nie są ustawowo określone. W tej sytuacji wydaje się, iż z uwagi na brak szczegółowych rozwiązań w samej ustawie o świadku koronnym właściwym jest posłużenie się ogólnymi postanowieniami przepisów Kodeksu postępowania karnego. Należy więc przyjąć, iż **organem właściwym do rozpoznania zażalenia na postanowienie prokuratora jest sąd właściwy do rozpoznania sprawy w pierwszej instancji** (art. 465 § 2 K.p.k.). Kontroli będzie jednak poddana jedynie zasadność i legalność wydania decyzji o udzieleniu albo odmowie udzielenia ochrony.

Zasady kontroli decyzji Komendanta Głównego Policji są określone wprost. Zarządzenie określające formy i środki udzielonej ochrony oraz wysokość przyznawanych świadczeń finansowych i ich zmiana **podlegają kontroli przez prokuratora prowadzącego albo nadzorującego postępowanie przygotowawcze** (art. 18 ust. 4 u. ś.k.). Natomiast zażalenie na decyzję Komendanta Głównego Policji zezwalającą na wydanie dokumentów poświadczających nieprawdziwe dane osobowe lub przeprowadzenie zabiegu chirurgicznego czy operacji plastycznej

rozpoznaje Prokurator Generalny (art. 18 ust. 5 u. ś.k.). Całość regulacji budzi pewne wątpliwości. Skoro bowiem podmiotem uprawnionym do wyrażenia zgody na udzielenie podejrzanemu statusu świadka koronnego jest sąd okręgowy, należałoby postulować, aby również szczegółowe decyzje związane z realizacją zawartego porozumienia procesowego były poddane kontroli sądowej.

Cofnięcie ochrony lub pomocy

Osoba decydująca się na udział w programie ochrony świadków jest **zobowiązana do przestrzegania zasad i zaleceń wynikających z realizacji programu oraz wypełniania innych obowiązków** (art. 16 ust. 1 u. ś.k.). Zobowiązanie składane jest wobec odpowiednio Komendanta Głównego Policji albo Dyrektora Generalnego Służby Więziennej. W przypadku umyślnego naruszenia przez osobę objętą programem zasad lub zaleceń wynikających z potrzeb przyjętego sposobu ochrony lub w razie uporczywego uchylania się od wynikających z niego obowiązków Komendant Główny Policji albo Dyrektor Generalny Służby Więziennej występuje do prokuratora prowadzącego postępowanie z wnioskiem o cofnięcie ochrony lub pomocy (art. 18b u. ś.k.). Prokurator wydaje decyzję o cofnięciu albo zakończeniu ochrony także z urzędu lub na wniosek osoby nią objętą (art. 18b ust. 3 u. ś.k.).

Cofnięcie ochrony lub pomocy z urzędu następuje:

- w przypadkach, o których mowa w art. 18b ust. 1 i art. 21 ust. 1 ustawy o świadku koronnym,
- jeżeli osoba chroniona rażąco narusza warunki udzielenia ochrony lub pomocy, a zwłaszcza nie przestrzega porządku prawnego, zataja istotne informacje mające znaczenie dla ochrony, nie stosuje się do niezbędnych dla ochrony poleceń policjantów sprawujących ochronę, korzysta z pomocy niezgodnie z jej przeznaczeniem.

Ochronę i pomoc kończy się w przypadkach:

- uwzględnienia wniosku osoby chronionej o zakończenie ochrony lub pomocy,
- ustania zagrożenia życia i zdrowia osoby chronionej,
- uzyskania dokumentów umożliwiających używanie innych niż własne danych osobowych lub możliwości zarobkowania.

Na postanowienie prokuratora w przedmiocie cofnięcia ochrony lub jej zakończenia przysługuje zażalenie do prokuratora nadzrędnego (art. 18b ust. 4 u. ś.k.).

Specyficznym rozwiązaniem umożliwiającym realizację uprawnień osoby korzystającej z programu ochrony świadków jest **możliwość ustanowienia** dla niej **pełnomocnika**. W związku z tym, iż realizacja programu może odbywać się niezależnie od przebiegu postępowania karnego, rozwiązanie polegające na zapewnieniu świadkowi koronnemu możliwości korzystania z pomocy osoby fachowo przygotowanej do niesienia pomocy prawnej należy ocenić pozytywnie. Zarówno jednak ustalenie potrzeby ustanowienia pełnomocnika, jak i wybór konkretnej osoby zależy od subiektywnego uznania Komendanta Głównego Policji (art. 20 u. ś.k.). Co prawda, udzielenie pełnomocnictwa przez Komendanta Głównego Policji jest uzależnione od zgody osoby objętej ochroną, jednakże rozwiązanie polegające na udzielaniu pełnomocnictwa przez inny podmiot niż osoba mająca korzystać z ustalonej reprezentacji rodzi wątpliwości.

W sytuacji gdy przedmiotem sporu pomiędzy osobą korzystającą z ochrony a funkcjonariuszami Policji jest narzucona forma ochrony, pytaniem otwartym jest kwestia: czy pełnomocnik umocowany przez Komendanta Głównego Policji będzie lepiej reprezentował interes policji, czy świadka koronnego. Należałoby więc *de lege ferenda* opowiedzieć się **za udzielaniem pełnomocnictwa przez organ bezstronny, czyli sąd**.

Wartym podkreślenia jest fakt, iż opisane w rozporządzeniu Rady Ministrów oraz w zarządzeniu Komendanta Głównego Policji **środki ochrony stosowane są zarówno wobec osób występujących w roli świadka koronnego, jak i osób zagrożonych**

działaniami przestępczymi (zwykłych świadków i pokrzywdzonych)³³. Przyjęte środki ochrony oraz taktyka ich realizacji mają zapewne taki sam charakter. Należy jednak wyrazić żal, iż w odniesieniu do świadka koronnego stosowanie przyjętych środków ochrony jest poddane kontroli czynników pozapolicyjnych. Ponadto zasady uruchamiania kontroli są ustawowo określone w jawnych przepisach. Szkoda zatem, iż sytuacja prawna bądź co bądź przestępcy, który zdecydował się na współpracę z organami ścigania, jest korzystniejsza niż pokrzywdzonego, który podobnych gwarancji nie posiada.

Prawo międzynarodowe

Problem zapewnienia odpowiedniego poziomu ochrony praw świadka w prawie polskim wynika także z konieczności respektowania standardów narzucanych przez prawo międzynarodowe. W **Konwencji Organizacji Narodów Zjednoczonych** przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z 15 listopada 2000 roku³⁴, w artykule 24 strony Konwencji (w tym i Polska) zobowiązały się do przyjęcia odpowiednich środków w celu zapewnienia skutecznej ochrony przed potencjalnym odwetem lub zastraszaniem osób występujących w sprawach karnych w charakterze świadków, a także ochrony ich bliskich oraz krewnych (art. 24 ust. 1 Konwencji ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej). Przewidziane w Konwencji środki nie mogą naruszać praw oskarżonego. Niemniej obejmują **obowiązek stworzenia procedur dla fizycznej ochrony świadków**, takich jak zmiana miejsca zamieszkania i zezwolenie na nieujawnienie miejsca pobytu oraz tożsamości (art. 24 ust. 2 lit. a Konwencji ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej).

³³ Zarządzenie nr pf-810 Komendanta Głównego Policji z dnia 15 lipca 2005 r. w sprawie metod i form ochrony udzielanej przez policję osobom zagrożonym (niepublikowane)

³⁴ Dz.U. 2005 r., Nr 18, poz. 158

Drugą z form sugerowanych przez Konwencję ONZ jest utworzenie przepisów proceduralnych **umożliwiających składanie świadkom zeznań w sposób zapewniający im bezpieczeństwo**, takich jak składanie zeznań z wykorzystaniem technologii komunikacyjnych (art. 24 ust. 2 lit. b Konwencji ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej). Inne równie istotne uprawnienia świadków będących jednocześnie pokrzywdzonymi wypływają z obowiązku stron Konwencji do przyjęcia odpowiednich środków mających na celu zapewnienie pomocy oraz ochrony ofiarom przestępstw przed odwetem i zastraszaniem (art. 25 ust. 1 Konwencji ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej). Jednym z minimów określonych przez Konwencję ONZ jest zapewnienie ofiarom przestępstw **możliwości przedstawienia swoich opinii oraz obaw**, które powinny być brane pod uwagę na odpowiednich etapach postępowania karnego (art. 25 ust. 3 Konwencji ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej).

Podobne postulaty formułuje protokół uzupełniający Konwencję ONZ o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi³⁵. W artykule 6 protokół wymienia, jako **formy pomocy ofiarom handlu ludźmi, obowiązek udzielania informacji o dotyczącym ich postępowaniu sądowym i administracyjnym** (art. 6 ust. 2 lit. protokołu uzupełniającego) oraz **zapewnienia możliwości wyrażenia przez pokrzywdzonego przestępstwem swoich poglądów i wątpliwości na odpowiednim etapie postępowania karnego** (art. 6 ust. 2 lit. b protokołu uzupełniającego). Oprócz powyższych obowiązków protokół dodatkowy zaleca sygnatariuszom Konwencji ONZ **podjęcie działań** mających na celu odzyskanie przez ofiary handlu ludźmi fizycznej, psychicznej i społecznej równowagi także **we współpracy z organizacjami pozarządowymi i innymi właściwymi organizacjami oraz czynnikami społeczeństwa obywatelskiego**. Działania te w szczególności powinny przybrać postać:

- odpowiedniego zakwaterowania,

³⁵ Dz.U. 2005 r., Nr 18, poz. 160.

- poradnictwa i informacji, w szczególności dotyczących praw przysługujących ofierze handlu ludźmi w języku dla niej zrozumiałym,
- pomocy medycznej, psychologicznej i materialnej,
- możliwości zatrudnienia, kształcenia i szkolenia (art. 6 ust. 3 protokołu uzupełniającego).

Z kolei artykuł 10 zaleca, aby państwa strony zapewniły lub nasiliły **szkolenia dla funkcjonariuszy** organów ścigania oraz służb imigracyjnych **w zakresie zapobiegania handlowi ludźmi**, które będą się koncentrować m.in. na problemie ochrony praw ofiar handlu ludźmi (art. 10 ust. 2 protokołu uzupełniającego).

Podobne postulaty znajdują się również w **Konwencji Rady Europy** (art. 12, 28 i 29) w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi z 16 maja 2005 roku³⁶. Ponadto, w Konwencji RE znajdują się przepisy określone jako tzw. **prawo do dochodzenia do równowagi i do namysłu**. W myśl art. 13 Konwencji RE każda z jej stron powinna zagwarantować w swoim prawie wewnętrznym okres dochodzenia do równowagi i do namysłu wynoszący co najmniej 30 dni. Prawo to powstaje, jeżeli istnieją uzasadnione podstawy, by przypuszczać, że dana osoba jest ofiarą handlu ludźmi. Okres ten ma być wystarczający, aby osoba pokrzywdzona mogła dojść do równowagi i uwolnić się od wpływu osób dopuszczających się handlu ludźmi oraz podjąć świadomą decyzję o współpracy z organami ścigania.

Podsumowanie

Podsumowując całokształt przepisów regulujących środki ochrony świadka, należy podkreślić, iż w wielu wypadkach przyjęte przez polskie prawo rozwiązania pozostają w zgodzie w wytycznymi kreowanymi przez przepisy prawa międzynarodowego. Należy jednak zaznaczyć, iż **krytyczne uwagi budzi brak ustawowych podstaw zaskarżania decyzji określających formy ochrony świadka niebędącego**

³⁶ Dz.U. 2008 r., Nr 97, poz. 626

świadkiem koronnym. W tej sytuacji świadek będący pokrzywdzonym nie ma żadnej możliwości wpływania na stosowane środki ochrony. A tym samym, na poziom własnego bezpieczeństwa. Wiele do życzenia pozostawia wykonywanie rozwiązań ustawowych w praktyce. Ale to już temat na inną opowieść...

Krajowe Centrum Interwencyjno-Konsultacyjne
dla Ofiar Handlu Ludźmi

Krajowe Centrum Interwencyjno-Konsultacyjne
dla Ofiar Handlu Ludźmi

**Fundacja „La Strada” jest wykonawcą
zadania na zlecenie Ministra SWiA**
